

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ Й ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розкриваються особливості активізації пізнавальної діяльності учнів початкової школи на уроках української мови в процесі вивчення лексики й фразеології. Висвітлено наукові основи формування пізнавальної активності учнів, проаналізовано нагромаджений досвід вирішення проблеми й теоретично обґрунтовано перспективні шляхи його використання в сучасній школі. Визначено психолого-педагогічні умови, які впливають на формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках української мови в процесі вивчення лексики й фразеології. Зазначається, що робота над вивченням лексичного й фразеологічного матеріалу в початкових класах має велике загальноосвітнє та практичне значення.

Доведено, що процес формування пізнавальної активності підпорядковано загальним принципам і закономірностям навчального процесу, у якому важливе значення мають міжсуб'єктні відношення «учитель-учень», які будуються на основі взаємоповаги, довіри, духовності, доброзичливості. До того ж пізнавальна активність є закономірним результатом досконалої системи навчання й виховання, спрямованої на всебічний розвиток активності як риси характеру дитини. Пізнавальна активність є передумовою і результатом розвитку школяра.

Виділено засоби, які стимулюють діяльність учнів: змістовно-методичні й організаційні. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу побачити, що забезпечення повноцінного формування та взаємодії мотиваційного, змістового й організаційно-процесуального компонентів навчання сприяє активізації навчального процесу. Зазначається, що внутрішніми стимулами активності виступають потреби, інтереси, мотиви, інтелект, емоції, воля. А інтерес є основним пізнавальним мотивом, виступає спонукальною силою навчального процесу.

Доведено, що пізнавальна активність розвивається в процесі діяльності та впливає на її якість. Запропоновано ефективні шляхи вирішення проблеми.

Ключові слова: активізація, пізнавальна діяльність, початкова школа, навчальний процес, лексика, фразеологія.

В статье раскрываются особенности активизации познавательной деятельности учащихся начальной школы на уроках украинского языка в процессе изучения лексики и фразеологии. Освещены научные основы формирования познавательной активности учащихся, проанализирован накопленный опыт решения проблемы и теоретически обоснованы перспективные пути его использования в современной школе. Определены психолого-педагогические условия, влияющие на формирование познавательной активности младших школьников на уроках украинского языка в процессе изучения лексики и фразеологии. Отмечается, что работа над изучением лексического и фразеологического материала в начальных классах имеет большое общеобразовательное и практическое значение.

Доказано, что процесс формирования познавательной активности подчинен общим принципам и закономерностям учебного процесса, в котором важное значение имеют межсубъектные отношения «учитель - ученик», которые строятся на основе взаимоуважения, доверия, духовности, доброжелательности. К тому же познавательная активность является закономерным результатом совершенной системы обучения и воспитания, направленной на всестороннее развитие активности как черты характера ребенка. Познавательная активность является предпосылкой и результатом развития школьника.

Выделены средства, которые стимулируют деятельность учащихся: содержательно-методические и организационные. Анализ психолого-педагогической литературы позволил увидеть, что обеспечение полноценного формирования и взаимодействия мотивационного,

Pedagogy

содержательного и организационно - процессуального компонентов обучения способствует активизации учебного процесса. Отмечается, что внутренними стимулами активности выступают потребности, интересы, мотивы, интеллект, эмоции, воля. А интерес является основным познавательным мотивом, выступает побудительной силой учебного процесса.

Доказано, что познавательная активность развивается в процессе деятельности и влияет на ее качество. Предложены эффективные пути решения проблемы.

Ключевые слова: активизация, познавательная деятельность, начальная школа, учебный процесс, лексика, фразеология.

The article describes the features of cognitive activity of elementary school students in Ukrainian language lessons in the study of vocabulary and phraseology. Deals with the scientific basis for the formation of the cognitive activity of students, analyzed the experiences of solving problems and theoretically the promising ways to use it in the modern school . Psychological and pedagogical conditions that influence the formation of cognitive activity in elementary school children Ukrainian language lessons in the study of vocabulary and phraseology. It is noted that the work on the study of lexical and phraseological material in primary school has a great general and practical.

It is proved that the formation of cognitive activity is subject to the general principles and laws of the learning process, which are important mizhsob'yektivni relationship «teacher-student», which are based on mutual respect, trust, spirituality and benevolence. Furthermore, cognitive activity is a natural result of improved training and education directed to the full development activity as traits of the child. Cognitive activity is a prerequisite and the result of the student.

Highlight agents that stimulate the activity of students: content- methodological and organizational. Analysis of the psychological and educational literature made it possible to see that the normal formation and interaction motivation, content and organizational and procedural components of training helps to activate the learning process. Reported that the activity of internal stimuli serve the needs, interests, motives, intelligence, emotions and will. A major concern is the cognitive motive driving force acting training process.

It was found out that the learning process should be carried out with maximum considering the interests of the child. And an internal source of cognitive activity should be cognitive need, the need for learning the native language. The attention is focused on the importance of making students' communicative skills to use means of language justified in different situations. It has been proved that cognitive activity develops in the process of action and affects its quality. The effective ways to solve the problem have been proposed.

Key words : activation, cognitive activity, primary school, educational process, vocabulary, phraseology.

Постановка проблеми. Аналіз літератури свідчить, що однією з актуальних проблем сучасної освіти є активізація пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках української мови в процесі вивчення лексики й фразеології. Адже пізнавальна активність – це властивість особистості, яка інтенсивно формується саме в шкільні роки й впливає на характер поведінки та діяльності людини протягом усього життя. Саме тому важливого значення надається докорінній перебудові загальноосвітньої школи, котра, як і суспільство в цілому, не може повноцінно функціонувати без активної особистості, якій притаманна культура спілкування в мовленнєвій діяльності і яка володіє способами самовираження рідною мовою. Але аналіз сучасного стану викладання й засвоєння учнями лексики та фразеології свідчить про те, що ця проблема ще не стала предметом постійної уваги вчителів. У лексичному відношенні мова багатьох учнів продовжує залишатися безбарвною, невиразною, бідною, одноманітною. У мовленнєвій діяльності рідко вживають

фразеологізми, а якщо й вживають, то роблять при цьому велику кількість помилок. Тому є підстави стверджувати, що недосконалість мовлення учнів – це результат не лише безсистемної роботи, а насамперед відсутності в них інтересу до навчання. Незважаючи на те, що проблема активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення лексики та фразеології української мови є складною й актуальною, спеціальних досліджень із неї немає. Тобто, рівень наукового висвітлення не відповідає соціальному значенню й вимогам практичної потреби сучасної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури дав змогу стверджувати, що в різні періоди розвитку школи проблема була в полі зору філософів, педагогів, психологів: І. Песталоцці, Сократа, Гербарта, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, Я. Коменського, Б. Грінченка, Г. Костюка, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського та ін. Психологічний аспект проблеми представлений у наукових працях В. Ананьєва, Л. Віготського, О. Леонтєва, Н. Менчинської, Д. Богоявленської, С. Рубінштейна, Н. Талізної, Д. Ельконіна та ін. У педагогіці значний вклад у реалізацію проблеми принципів, методів і форм навчання, вивчення сутності пізнавальної активності, інтересу й потреб внесли І. Лернер, Ю. Бабанський, Г. Щукіна, М. Махмутов, О. Савченко, Т. Шамова, О. Біляєв та ін. Проблема розвитку пізнавальної активності широко розкрита в багатьох дисертаційних дослідженнях, а саме: В. Лозової, В. Смагіна, В. Корнеєва, В. Пилипчука, Т. Шамової, М. Антоноука, В. Шморгуна, Л. Скуратівського, Н. Бойко та ін. Питання методики опрацювання лексичних і фразеологічних одиниць досліджували: І. Синиця, Л. Марченко, І. Олійник, О. Біляєв, А. Галетова, В. Тихоша, А. Коваль, О. Демська, В. Ужченко, Г. Гребницький, М. Дорошенко, М. Пентилюк, Є. Чак, М. Демський та ін.

Сучасна методика збагачення мовлення учнів українською лексикою будується на основі здобутків теоретичного мовознавства (праці К. Ушинського, Л. Булаховського, О. Потєбні, Ф. Буслаєва, І. Олійника, П. Фортунатова, І. Білодіда, М. Жовтобрюха, Л. Скрипник, В. Ужченка, Н. Москаленко, Л. Авксентєва, В. Виноградова, Н. Бабич та ін.).

Науковцями розглядалися різні аспекти проблеми, яка досліджується: активізація через зміст навчального матеріалу (Л. Скуратівський, Д. Ельконін, О. Орлов); проблемність навчання (Н. Дайрі, О. Матюшкін, М. Махмутов); методи навчання (А. Алексюк, М. Левіна, О. Біляєв); озброєння учнів раціональними способами й прийомами розумової діяльності (Н. Менчинська, В. Паламарчук); творча активність (А. Алексюк, Б. Єсіпов, І. Лернер); розвиток умінь і навичок як засобу активізації (Є. Бойко, П. Гальперін, Д. Ельконін); методика вивчення лексики й фразеології (М. Вашуленко, М. Пентилюк, О. Біляєв, В. Сухомлинський, В. Ужченко, Г. Гребницький, Є. Чак, М. Демський, І. Синиця, Л. Марченко, Н. Голуб); лінгвістичні основи лексики та фразеології (М. Пентилюк, Л. Авксентєв, В. Ужченко, Л. Скрипник,

Pedagogy

В. Коптілов, С. Регушевський, М. Коломієць, Г. Удовиченко та ін.); засоби формування пізнавальної активності (К. Ушинський, В. Шаталов, Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський); психологічний аспект (Л. Виготський, Н. Талізїна, Д. Ельконін, О. Леонтьєв та ін.).

Тобто, аналіз літератури свідчить, що проблема була в полі зору науковців, є складною та актуальною. Але питання активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках мови в процесі вивчення лексики та фразеології досліджене недостатньо.

Мета написання статті. Нашим завданням є висвітлення наукових основ активізації пізнавальної діяльності учнів початкової школи в процесі вивчення лексики й фразеології.

Вклад основного матеріалу. Відомо, що на сучасному етапі реформування освіти одним із головних завдань є створення необхідних умов для повноцінного розвитку й самореалізації кожного громадянина України. Це можливо здійснити, якщо в школі будуть створені належні умови для саморозвитку й самопізнання, надана дітям ініціатива в пізнавальній діяльності, навчально – виховний процес буде здійснюватися в атмосфері взаємодії, приязні, емоційної співдружності й інтересу до активної розумової та практичної діяльності [Дичківська, 2004: с. 15].

Запорукою ефективності навчальної діяльності молодших школярів є активізація пізнавальної діяльності, від якої залежить цілеспрямованість розумової активності, розвиток природних задатків учнів. Питання формування пізнавальної активності учнів належить до найбільш актуальних у сучасній дидактиці й методиці вивчення окремих предметів.

До того ж цікаво, що єдиного погляду на поняття «пізнавальна активність» у педагогічній літературі немає. Слово «активність» походить із латинської й означає діяльний, енергійний, ініціативний. Відомо, що людина з такими рисами характеру прагне до живої участі в усьому, виявляє себе в діяльності. Г. Костюк визначає активність як здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності до особистих потреб, поглядів, мети. Науковець зазначає, що активність, як риса особи, виявляє себе в енергійній, ініціативній діяльності в праці, у навчанні [Костюк, 1964: с. 61].

Аналіз статей словників показує, що активність визначається через діяльність, вказує на її характер, на ставлення суб'єкта до діяльності. Визначення поняття «активність» у працях філософів, педагогів, психологів також впливає з поняття «діяльність», але діалектика взаємозв'язку цих понять розкривається по-різному. Окремі науковці розглядають активність як широку, всеосяжну категорію, яка включає в себе діяльність. У цілому можна виділити такі основні підходи щодо розуміння поняття: пізнавальну активність розглядають як діяльність, як якісну характеристику діяльності, як рису особистості й певне відношення до діяльності та ін. До того ж пізнавальна активність у психолого – педагогічній літературі трактується як вибіркова пізнавальна направленість

людини на предмети оточуючої дійсності. Дослідники зазначають, що вона не є вродженою рисою, може змінюватись у зв'язку зі зміною самої особистості, соціального середовища, у якому особистість формується. Як визначальна риса особистості, вона віддзеркалює психологічну й практичну готовність до діяльного та продуктивного пізнання через систематичне напруження вольових зусиль.

В. Сухомлинський, вважаючи, що активність характеризує, перш за все сутність діяльності, бо тільки в діяльності виявляється активність особи, не раз вживає означення « активна» до слова «діяльність». Активність, дійсно, характеризує діяльність, однак через ставлення людини до цього процесу, тобто через готовність, прагнення до діяльності, бажання досягти певної мети. Як бачимо, у більшості наукових праць пізнавальна активність трактується як прагнення до набуття знань. Нині відомо, що початковим етапом у прагненні дитини до пізнання світу є трансформування орієнтувального рефлексу в орієнтувально-дослідницький. Саме тому майстерність учителя полягає в тому, щоб в основу навчання покласти це цінне новоутворення, збудити жадобу до знань, а також вирішити другий, не менш важливий аспект проблеми, – це потреба в навчанні як діяльності, у процесі якої задовольняється пізнавальна активність.

Відомо, що в сучасних дидактичних дослідженнях принцип активності трактується як один із основних принципів навчання. А також наголошується, що всі інші дидактичні принципи можуть функціонувати тільки на основі запровадження принципу активності, який є показником рівня реалізації кожного з принципів навчання. На думку Г. Щукіної, пізнавальна активність є передумовою і результатом розвитку школяра, а також метою і результатом активізації навчально-виховного процесу.

Дослідження доводять, що формування пізнавальної активності підпорядковано загальним принципам і закономірностям навчального процесу, у якому важливе значення мають міжсуб'єктні відношення «учитель-учень», які будуються на основі взаємоповаги, довір'я, духовності, доброзичливості. До того ж забезпечення повноцінного формування та взаємодії мотиваційного, змістового й організаційно-процесуального компонентів навчання сприяє активізації навчального процесу. Для цього потрібно: формувати в учнів пізнавальні потреби; озброїти ефективними методами й прийомами роботи, сформувати вміння організувати й контролювати власну діяльність; запровадити в зміст навчання спеціальну систему пізнавальних завдань; використовувати ефективні засоби керування пошуковою діяльністю; збільшувати питому вагу частково-пошукових методів.

Доведено, що внутрішніми стимулами активності виступають потреби, інтереси, мотиви, інтелект, емоції, воля. А інтерес є основним пізнавальним мотивом, позитивно впливає на всі психічні процеси й функції, виступає спонукальною силою навчального процесу. Важливою

Pedagogy

умовою активізації навчання є сформованість стійкого інтересу до знань, який і підтримує активний стан школярів на всіх етапах пізнання. Пізнавальний інтерес – інструмент поживлення навчального процесу. Для формування інтересу учнів до навчання важливе значення має форма викладу матеріалу вчителем. Виділяють наступні умови, за яких виникає й розвивається інтерес до навчання:

1. Організація такого навчання, де б учень залучався в процес самостійного пошуку й «відкриття» нових знань, діяв активно, вирішував питання проблемного характеру.

2. Урізноманітнювати навчальний процес. Сюди входить урізноманітнення способів дії, інформації, видів роботи.

3. Обґрунтовувати важливість вивчення предмета, певної теми.

4. Пов'язувати вивчення нового матеріалу з раніше вивченим.

5. Ні надто легкий, ні надто важкий матеріал не викликає зацікавленість. Навчання має бути складним, але посильним.

6. Частіше перевіряти й оцінювати роботу учнів.

7. Яскравість, емоційність матеріалу, мови самого вчителя [Зязюн, 1987: с. 117].

Також доведено, що пізнавальна активність є передумовою та результатом розвитку школяра. Тому завдання вчителя – пробудити в кожного учня пізнавальну активність, допитливість, прагнення мислити, робити самостійні висновки. Навчити учнів учитися – це виробити вміння організовувати себе. Практика доводить, що ключ до успіху – у самоорганізації особистості. Треба зацікавлювати кожного учня, виходячи з індивідуальних особливостей. Цікавою є та робота, яку гарно вміємо робити. Дослідження показали, що інтерес викликає сам процес оволодіння знаннями. Відомо, що для того, щоб навчання дійсно стало засобом свідомого розвитку, необхідно виконувати одну універсальну умову – суб'єкт, що розвивається, має включатися в активну діяльність і спілкування. Це пояснюється тим, що учень у навчальному процесі не лише суб'єкт, а й об'єкт власного учіння. Практика доводить, що низький рівень активності – результат того, що учень – лише пасивний об'єкт. До прийомів, які ставлять учнів в активну позицію на уроці, можна віднести ряд навчальних ситуацій: ситуації, у яких учень має захищати свою думку; ситуації, які спонукають школярів ставити запитання вчителю, товаришам; рецензування відповідей, творчих робіт; активна допомога товаришеві; виконання завдань, розрахованих на використання додаткової літератури; вільний вибір завдань, переважно пошукових; створення ситуацій обміну інформацією серед учнів; самоперевірка власних практичних робіт. Також виділено умови, за яких виникає і розвивається пізнавальний інтерес:

1. Максимальна опора на активну діяльність учнів (ситуації вирішення пізнавальних завдань, активного пошуку).

2. Навчальний процес вести на оптимальному рівні розвитку.

3. Емоційна атмосфера навчання, позитивний тонус процесу навчання.

4. Організувати таке навчання, щоб кожен учень активно залучався в процес самостійного пошуку, вирішення питань проблемного характеру.

5. Урізноманітнювати види роботи на уроці.

6. Домогтися усвідомлення учнями важливості вивчення предмета.

7. Забезпечити яскравість, емоційність матеріалу й мови самого вчителя.

8. Вибір методів стимулювання.

Психологи, визначаючи інтерес головним фактором, вважають, що завдання педагога полягає в такій організації навчання, яка б перевела навчання в самонавчання, збудила всі внутрішні сили, необхідні для подолання труднощів. А інтерес є основним пізнавальним мотивом, без якого ніякі наполягання і старання вчителя знань не дадуть. Учені стверджують, що інтерес позитивно впливає на всі психічні процеси й функції: сприймання, увагу, мислення, пам'ять, волю. До того ж виступає як засіб навчання, і як мотив, і як риса особистості школяра. Інтерес – це мотив, який діє у відповідності до значущості та емоційної привабливості предмета. Основою формування інтересу є певна потреба, яка актуалізується в процесі предметної діяльності. І саме в процесі виконання цієї діяльності відбувається формування та закріплення певного інтересу [*Методика навчання...*, 2010: с. 135].

До того ж зазначається, що головна мета сучасної школи полягає в тому, щоб створити таку систему навчання, яка б забезпечувала освітні потреби кожного учня відповідно до його нахилів, інтересів та можливостей. Для досягнення цієї мети необхідно, щоб учень хотів навчатися, а вчитель здійснював мотиваційне керівництво. До того ж виділено засоби, які стимулюють діяльність учнів: змістовно-методичні й організаційні. До першої групи належать завдання, їх зміст і методичне опрацювання. До другої – засоби, за допомогою яких забезпечується активний стан учнів: урізноманітнення форм роботи на уроці, створення нестандартного варіанту заняття; гра, проблемне навчання, самостійне дослідження мовних явищ тощо.

Висновки. Тобто, ми з'ясували, що проблема має теоретичну базу. Але питання активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках української мови потребує наступного розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

- Дичківська, 2004* – Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І. М. Дичківська.– К. : Академвидав, 2004.– 352 с.
- Костюк, 1964* – Костюк Г. С. Педагогическая энциклопедия / Г. С. Костюк. – М. 1964.– Т. 1.– 831 с.
- Зязюн, 1987* – Зязюн И. А. Основы пед. мастерства / И. А. Зязюн – К. : Вища шк., 1987. – 207 с.

REFERENCES

- Dychkivska, 2004* – Dychkivska I. M. Innovatsiini pedahohichni tekhnologii: Navchalnyi posibnyk / I. M. Dychkivska.– К.: Akademvydav, 2004.– 352
- Kostiuk, 1964* – Kostiuk H. S. Pedahohycheskaia entsyklopedyia / H. S. Kostiuk. M. 1964.– Т. 1.– 831s.
- Ziazium, 1987* – Ziazium Y. A. Osnovy ped. Masterstva / Y. A. Ziazium – К. : Vyshcha shk., 1987. – 207 s.
- Metodyka navchannia, 2010* – Metodyka navchannia ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli: navchalno – metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv / Za nauk. red. M. S. Vashulenska.– К. : Litera LTD, 2010.– 364 s.

УДК: 378.014 (477)

Галина Черненко, Олександр Вороненко

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розкрито проблему реформування вищої освіти в Україні. Доведено актуальність даної проблеми на сьогодні. Проаналізовано низку наукових праць з даної проблеми. На основі аналізу «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року» виділено й обґрунтовано основні завдання реформування вищої освіти, а саме: забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до неї (кожна людина має право на здобуття вищої освіти); реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних та місцевих інтересів (здійснення управління вищою освітою з врахуванням інтересів всіх суб'єктів національної системи вищої освіти України); трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні дати персонал та ідеї для прискореної модернізації країни (самостійність, незалежність і відповідальність учасників освітнього процесу); забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої освіти як запоруки високої якості освіти; створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти; інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір. Детально проаналізовано кожне із завдань стратегії реформування вищої освіти та представлено шляхи і можливості їх реалізації. Проаналізовано основні принципи реформування вищої освіти (людиноцентризм, наукова обґрунтованість, готовність до системних змін, реалістичність, послідовність) за стратегією розвитку вищої освіти України.

Ключові слова: вища освіта, завдання, принципи, стратегія реформування вищої освіти.

В статье раскрыты проблемы реформирования высшего образования в Украине. Доказана актуальность данной проблемы на сегодня. Проанализирован ряд научных трудов по данной проблеме. На основе анализа «Стратегии реформирования высшего образования в Украине до 2020 года» выделены и обоснованы основные задачи реформирования высшего образования, а именно: обеспечение конституционных прав граждан на качественное высшее образование и равного доступа к ней (каждый человек имеет право на получение высшего образования); реорганизация системы управления высшего образования с целью обеспечения защиты национальных, региональных и местных интересов (осуществление управления высшим образованием с учетом интересов всех субъектов национальной системы высшего образования Украины); трансформация университетов в центры независимой мысли, которые способны дать персонал и идеи для ускоренной модернизации страны (самостоятельность, независимость и ответственность участников образовательного процесса); обеспечение